

Кожна сторінка відповідає відповідно гусаком.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL.
STALOWA 25 т. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ: П. К. О. № 27110.
РЕДАКЦІЯ ВІДПОВІДАЄ НА ЛИСТИ
І ВЕРТАЄ РУКОПИСИ ЛІШЕ ТО-
ДІ, КОЛИ НА ТЕ ДОЛУЧЕНО ВІДПО-
ВІДНОГО ПОШТОВОГО ЗНАЧКА

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВІВЧЕНЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ
Проф. Д-р ІВАН ОГІЕНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РО-
КУ 1,50 ЗЛ. ВА ГРАНИЦЕЮ 1 АМ. ДОЛ.
(АБО ЙОГО ВАРТІСТЬ В ІНШІЙ ВА-
ЛЮТІ) РІЧНО. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУ-
КУ МУСТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА
МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУ-
КОЮ). — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР.

РІК I.

ЛІПЕНЬ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 7.

Наші завдання.

Тернистим шляхом пройшла »Рідна Мова« півроку свого початкового життя. Коротесенький той шлях, а разом із тим — який же він був довгий, який же він був тяжкий... Час великих надій і гіркого розчарування...

Знайшлися люди, що кидалися на »Рідну Мову« всіма способами, — видимими й невидимими. І тільки майже однодушна опінія цілої української преси, що тепло привітала, а часом і глибоко оцінила культурну працю »Рідної Мови«, та сотні заохотливих листів щиріх наших Прихильників перемогли те гірке розчарування, що його приносила нам неетична ворожа акція проти молодого журналу. Розпочинали ми свою культурну працю в повній надії, що ніхто бодай з українців свідомо руйнувати її не стане, бож праця та — збільшення культури літературної мови — така потрібна для зміцнення нашої цілої Нації. Надії ці не справдились...

Але ми сміло розпочинаємо друге півріччя, хоч може вже й без попередніх сподівань повної однодушності навіть у такій культурній праці. Розпочинаємо сміло, бо глибоко віrimo, що чесно служимо розвиткові культури свого Народу, віrimo, що правдиві Прихильники цієї культури об'єктивно оцінять і нашу хоч малу, але реальну й ширу працю.

Вступаючи в друге півріччя свого короткого життя, нагадаємо ще раз про ті

найближчі завдання, що ми їх собі ставимо в нашій праці.

1. Для одного українського народу, дебвін не проживав, потрібна лише одна спільна літературна мова, одна вимова, а також лише один правопис. Так наказують нам найвищі потреби одности Нації. І доки цілій український Нарід не обєднається міцно в одній літературній мові, доти ця найголовніша ділянка нашої духової культури не буде дорівнюватись такій же ділянці інших культурних народів. Ось тому »Рідна Мова« й ставить собі завданням — працювати для такого обєднання українського Народу.

2. »Рідна Мова« ставить собі не менше важним завданням — подавати якнайбільше різного знання про рідну мову. І коли це знання піде глибоко до широких наших мас, то тоді, віrimo, значно збільшиться й культура нашої літературної мови. Уже в перших сімох числах »Рідної Мови« подано не мало такого матеріалу, що буде корисним для праці нашого вчительства, а через нього — й для їхніх учнів. Збільшити знання про рідну мову серед широкого громадянства — це важливе завдання »Рідної Мови«; дати найкращі еразки рідної мови — це завдання наших письменників.

3. З особливим натиском підкреслюємо тут (як то писав проф. І. Огієнко в передмові до свого »Стилістичного словника« ст. 9 ще в 1924 р.), що ніде ми не

виступаємо законодавцями мови, — ми скрізь об'єктивно й науково тільки досліджуємо те, що було і є в житті нашої мови. Подаючи якусь форму, завжди ми вияснююмо, чому робимо так. Нічого не осуджуємо, нікому нічого не накидаємо голосливно, — хочемо все докладно вияснити, хочемо подати якнайбільше знання про мову, глибоко вірячи, що читач тим самим легко прийде до глибшого пізнання нашої єдиної спільноти літературної мови, найдорожчої перлинки нашої культури.

4. Ставлячи собі за завдання збільшення культури нашої літературної мови, а разом із тим і вплив на мову мас, ми свідомо запрошуємо широкі круги нашої інтелігенції, а передовсім учительства, до співпраці в »Рідній Мові«. Бажаємо глибше знати, чого в мові тим широким кругам потрібно, і як найліпше впливати

на вироблення доброї літературної мови серед них. Найбільші надії покладаємо власне на наше вчительство, — що завжди сильно впливає на вироблення літературної мови, — а особливо на вчительство молоде, що вже видрукували не одну добру працю на сторінках »Рідної Мови«. І мусимо тут голосно ствердити, що наше українське вчительство дуже часто глибоко знає свою рідну мову й охоче ділиться своїм знанням. І коли »Рідна Мова« обєднає коло себе це наше вчительство й молодих україністів, завдання наше буде виконане, а для розвитку літературної нашої мови будуть забезпечені ширі робітники. Щождо наших старших фахових україністів, то іх всіх ми сердечно запрошуємо й запрошуюмо до співпраці в »Рідній Мові«, і більшість із них на цю співпрацю ласкаво погодилися.

Редакція.

Закінчення -ові в давальнім однині в українській мові.

Система відміни іменників в українській мові знає одну аномалію, що, на мою думку, ще й досі не вияснена задовільняюче. Я маю на увазі флексію **-ові**, що її звичайно мають іменники чоловічого роду в давальнім відмінку в східноукраїнських говорах, цебто в мові літературній; напр.: синові, ворогові, ученикові, шевцеві, ножеві, каменеві і т. ін. В історії цього закінчення нашу увагу звертають на себе не стільки широкі розміри його поширення, скільки характер кінцевої голосної. І справді, за свідченнями всіх інших слов'янських мов, не виключаючи й старшої сестри їхньої — мови старослов'янської — ми сподівались би на місці звука *-i* голосного *-u*, пор. синови, Богови і т. ін. Це стародавнє етимологічне *-u* справді збереглося в західних та карпатських говорах української мови, напр. синови, ворогови, ученикови, шевцеви, ножеви, каменеви і т. ін.

Як же вияснити це дивне чергування звуків *-u* та *-i* в тім самім закінченні давального відмінку?

Скільки мені відомо, в науковій літературі вказано лише два шляхи, що ними голосний *-i* міг зйти до етимологічного

-ови. Це, поперше, вплив форми місцевого однини на форму давального, а подруге — вплив на цю останню давального однини жіночого роду.

Перше пояснення дає Будде в своїх »Лекціях« (2 вид., 554). А саме, оповідаючи, що в українській мові замість місцевого однини дуже часто вживается давального; при йому, у нашому роду, на тім боку і т. ін., казанський мовознавець догадувався, що й форма *синови* за певної доби життя української мови перебрала на себе функцію відмінка місцевого. Потім, під впливом основ на *-o*, остання форма замінила кінцеве *-u* на *-v*. Так повстала паралельна форма **синовъ*, «а з цього вже зрозуміле сучасне українське синові» (ст. 341).

Інакше вияснюють форму *D¹* **-ові** ті вчені, що джерело її бачать у формах давального однини типу сестръ, женъ, водъ і т. ін. На їх думку, ці останні й подарували свою флексію *-v* формам типу *синови*. Звідси *сыновъ* > *синові*, *медовъ* > *медові*, а за аналогією до них братові, ворогові, шевцеві і т. ін. Так участь, напр. S. Smal-Stockyj і Th. Gartner (Gramm. der ruth. Spr., § 82), Бузук (Нарис², § 38), Грун-

ський і Ковалів (Історія форм української мови 127) і ін.¹ А Дурново (Очерк § 450), крім впливу основ на -а жін. роду, допускає ще вплив давального однини особових займенників: мені, тобі і т. ін.

Хоч обидві гіпотезі виходять із різних засновок, проте вони сходяться на тому основному висновку, що давнішою за -ові була флексія -овѣ. І справді, давні памятки української мови цілком підтверджують цей здогад. Правда, в давніх галицько-волинських памятках, що їх так досконало описав Соболевський у своїй славній дисертації, форми на -овѣ — поза юсифовѣ в Науках Ефрема Сиріна 1492 року — нема, але іншого й чекати не треба, бож ми знаємо, що флексія -ові є властивість східніх українських говорів. З тієї ж причини нема чого дивуватися, що не знаходимо форми на -овѣ і в «Українських грамотах», що їх видав В. А. Розов (І. Київ, 1928), — в значній більшості ці грамоти писано на заході української землі; єдиний приклад: далъ скою рѣчъ власковѣ въ роуцѣ (грамота Петраша 1401 р.) невірогідний, бо разом із Демянчуком («Записки» ВУАН XVI 77) можна читати власковѣ як в власковѣ въ роуцѣ, цебто як форму західного двоїни (А²), узгоджену з роуцѣ. Але цікаво, що значно пізніші буковинські грамоти пишуть, — як твердить С. Смаль Стоцький (І. с.) — поруч із -ови також -овѣ, що, річ ясна, треба вважати східноукраїнським впливом. Найпевніше власне цей вплив, а зовсім не Псковський, як думав Шахматов (Нѣсколько замѣтокъ 17), а за ним і Виноградов (Исследован. 256) був причиною досить частого вживання форм з -овѣ в оригіналі Іпатієвого літопису. Памятник цей у своїй основній частині повстав без сумніву десь на західноукраїнській території; потім його напевно не один раз переписували на сході України, напр. у Києві, і вже аж потім прийняв він остаточно свій теперішній вигляд десь у північній Росії. Ось тому нема нічого дивного в тім, що в цім літопису

¹ Цікаво, що Кульбакин у своїй праці «Український языкъ» (Харків, 1919) зовсім нічого не згадує про флексію -ові. А. Кримський (Укр. грам. II § 64) та І. Огієнко (Курс³ § 98) також виводять -ові з -овѣ, але не пояснюють, звідки взялося це закінчення -ѣ.

знаходимо такі форми, як шлговѣ, романовѣ, борисовѣ (2 письмо), королевѣ, индигоовѣ, шлаговѣ (3 письмо), рюриковѣ, к медведовѣ (4 письмо). Пор. Виноградов: Исследов. 259 і далі.

Таким чином можна вважати за доказане, що перед сучасною українською флексією -ові справді була в давніх памятках -овѣ. Але чи виходить із цього, ніби -овѣ повстало з аналогії до місцевого відмінка на -ѣ (як думав Будде) чи під впливом давального мягких основ на -а (як твердить більшість інших учених)?

Якби флексія -овѣ була властивість тільки української мови, то й я не мав би причини сумніватися, що це -овѣ — то психоморфологічний новотвір української мови. А через те, що обидві заначені гіпотезі принципіально однаково можливі, то було б тільки справою простого смаку пристати до одної з них. Біда тільки, що ця проблема ускладняється тим, що форми давального на -овѣ вдавнину не були чужі й мові російській, особливо її північним говорам. Пор. напр. домовѣ, рагвиловѣ (Ком. сп. І. Новг. літоп.), петровѣ (Сб. П. Б. Q. I ч. 312), монсюевѣ (Прол. П. Б. F. I ч. 773), хѣвѣ (Конш. сб. П. Б.). До цих свідчень новгородських рукописів можна додати ще псковські, напр. исаковѣ в Пал. 1494 р., і ростово-суздальські, пор. стрыевѣ (Лавр. літ.), иерѣевѣ (Сб. чуд. мон. ч. 20).

В. В. Виноградов, що йому належить заслуга зібрання поданих прикладів (о. с. 220, 254, 255, 287, 291), висловив був здогад, ніби звук є, докладніше і, замінив одвічне -и у флексії -ови чисто фонетично, через положення останнього звука за наголосом (ст. 235). Але не згадуючи вже про те, що звукова зміна не наголошеного і в -ѣ мало правдоподібна в чисто фізіологічнім відношенні (особливо коли взяти на увагу, що всі приклади його походять із памяток північноросійських, цебто окаючих), думку Виноградова треба відкинути, бо вона, якби була правдивою, викопала б неперехідний рів поміж північноросійськими формами та їх українськими сестрами, бож в українській мові голосний -и дуже рано стверд. А вже таке і в жаднім разі не могло б змінитися на і, цебто на є. (Кінець буде).
Г. А. Ільїнський,

Дощенту.

Історично-етимологічний нарис.

Це дуже цікаве слово, не рідке в східно-українських говорах. Як воно повстало й що визначає? Його звичайно звати полонізмом і подають на приклад того, як східноукраїнська мова позичає з польського. Це так і не так.

Вдавнину було в нас старослов'янське слово *»исчадиє«* (члд — дитя), що визначало покоління, потомство, лат. *progenies*. Від цього слова, через звичайний у нас відпад початкового *i* (пор. голка з іголка) повстало перше *штадиє*, а пізніше й староукраїнське слово *»щадокъ«* із тим самим значенням, що живе й до нашого часу в формі *»нащадок«* або просто *»щадок«*, як в говорах західно-українських (це залишки дуже рідких в нашій мові позичок із церковнослов'янського). Слово *»щадок«* дуже рано — через вплив тих відмінків, де *д* стало поруч з *к* — прийняло форму *»щаток«*. Так, в грамоті короля Ягелла 1394 р. читаємо: *Нашимъ щатъкомъ послужилъ, Его щатки.* Грамота 1399 року: *Его щаткове.* Грамота галицького старости Михайла Бучацького 1424 року: *Продаль щадъкомъ его.* І т. д., — в XIV-XV віках слово *»щадок«* чи *»щаток«* було дуже поширене й визначало наше *»нащадок«*.

Від цього *ж* слова *»щадок«* чи *»щаток«* (*»исчадиє«*) повстали й староукраїнські прислівники *»дощадку, дощату, дощету, дощеты«*, що визначали: аж до потомства, аж до нащадків, цебто до кінця, до основ, до кореня¹, цілком, зовсім. Так, в Крехівськім Апостолі 1560-х років на ст. 645 читаємо: *И сам на остаток згинет аж дощадку зо всими своими (рівнорядне місце в польській Біблії Радзівіла 1563 р., що з неї перекладено Крехівського Апостола, має do szczałku).* У творі Івана Вишеньського з початку XVII віку

¹ В розумінні *»дощенту, цілком«* старовина наша знала ще вираз *»на корінь«*; напр. Литовська Метрика т. 197 ст. 434, 1525 р.: *Мъсто все на корень выгорѣло.* Акти головного Люблінського суду, т. I, 1591 р. ст. 7: *Млын Чернечовский зо всею материю и з збожемъ на коринь спалил.*

читаємо: *Радъ бы его до щеты погубилъ* (*»Акты Южной и Западной Россіи«* т. II ст. 20). У словнику Памви Беринди 1627 року знаходимо: *до щатъ*.

Але цікаво, що стародавня форма ще де-не-де живе по наших говорах. Так, на Волині, в Берестецькій окрузі кажуть: *Кінь згинув знащадом* (цілковито), *Відро пропало знащадом* (зовсім, дощенту).

Пізніше, під впливом польської мови, повстає нова форма цього старого нашого слова — *»дощенту«* (тут *ен* з давнього *ѧ*, юса малого), відома в нас уже з XVIII ст., а стара форма *»дощату«* *»дощаду«* чи *»дощадку«* губиться (хоч *»нащадок«* або *»щадок«* живе й тепер). Так, у Тишівській Олександрії поч. XVIII віку читаємо: *Плод ихъ выгубили до щенту 8.*

І ось це старе перероблене *»дощенту«* або *»ущент«* добре відоме й тепер східноукраїнським і говорам, і письменникам. Так, П. Куліш в перекладі *»Отелло«* пише: *Він погиб до щенту 42.* Навіть у Марка Вовчка в *»Народні Оповідання«* 1861 р. маємо це слово: *Налетить, дощенту викорчує* I 138. Словник Б. Грінченка, т. IV ст. 524: *Дерезу дощенту викорчував, бо так росплодилася, що пів города запаскудила.* Знає це слово й один із найкращих сучасних наших стилістів, Максим Рильський; так, у його високочіннім перекладі 1927 р. *»Пана Тадеуша«* читаємо: *Нашо свій арсенал дощенту перерив 173, Ущент під Єною побито Прусаків 183.*

Слова *»дощенту«* починають уживати й наддністрянські письменники. Так, у *»Країна блакитних орхідей«* М. Капія з 1932 р. читаємо на ст. 151: *Не хочу вигубити народу моого дощенту.*

Ось таким чином праслово *»исчадіє«* змінилося в нас на *»щадок, нащадок, щаток«*, а з цього останнього пішло й *»дощату«*, *»дощадку«* чи в польській вимові — *»дощенту«*. Так часом губляться свої слова, але пізніше виринають ізнову на поверхню життя в переробленій формі.

I. Огієнко

Скорочення в нашій літературній мові.

У багатьох оповіданнях й анекдотах здавна фігурує українець із його питомою прикметою — повільномувністю. Дійсно, українська мова, яко мова спокійних хліборобів, поволі ставала занадто проковою, скажемо, по глухих закутинах. Протилежність — мови завойовників і колонізаторів (напр. англійська).

Тут хочу спинитися на скороченях (абревіятурах), що, на мою думку, є один із покажчиків мужніння й розвою нашої мови.

Головною причиною запровадження скорочень було пробуджене політичне життя, коли прийшлося осягнути максимум енергії в найкоротшому часі. Ще: безліч нових, із тяжкими, довгими назвами установ, товариств, організацій вимагають, для легшого оперування, скорочення своїх назов.

Усі наші мовні скорочення можемо поділити на три головні групи. Тримається класифікації, наміченої у французького вченого А. Мазона (A. Mazon: »Lexique de la guerre et de la révolution en Russie, 1914 - 1918«, Paris, 1920) з доповненням М. Станиславського (»Слова — скорочення в сучасній укрлітмові«, Збірник Секції Граматики Укр. Мови, кн. I, ст. 197-211; вид. Науково-Дослідного Інституту Мовознавства при ВУАН):

1. Прикметникові скорочення, де скорочений прикметник єднається (частіше без сполучника -о-, -е-) з нескороченим іменником: політвязень, профсоюз.

2. Складові скорочення: скорочуються дві (або більше) слова так, що початкові склади їх творять одне слово: комсомол, селькор.

3. Ініціяльні скорочення: зеднуючи початкові літери (або звуки) двох чи більше слів, творимо скорочене слово: УПП (укр. партія праці), ВУАН (Всеукраїнська Академія Наук).

Найчастіше чуємо закиди проти ініціяльних скрочень, — ніби це мертвонароджені новотвори, повсталі з малпування Совітів (цікаву полемику про скорочені слова див. в »Język Polski« за 1930 р.). Та чи не пам'ятаемо ще з давніх часів ТУП (Т-во українських поступовців), есер

(з с.-р. = соціаліст-революціонер) й інші скорочення? Що ініціяльні скорочення не мертві, в тому переконують нас розвиток і форми багатьох скорочень цієї групи. Ми їх звичайно мислимо як слова, а не сполучення окремих літер; напр. слово УНДО (Укр. національно-демократичне об'єднання), що його еволюція на письмі відбивалася (по занизку крапок між літерами) так: УНДО-ння, УНДО-я, УНДО, Ундо. І тепер маємо нове слово з старим значенням; тож говоримо й пишемо: в Унді, до Унда й т. ін. Слово це свідчить про життєздатність подібних новотворів, бо вже шириться в різних формах: ундівець, ундівський й ін. Ще: з УНР (говоримо: унér — Укр. Народня Республіка) маємо: унєрівець, унєрівський. З УСС (Укр. Січові Стрільці) маємо усус й ін. З УВО (Укр. військова організація) маємо увовець (процес увовців), а навіть ще коротше — увіст. Або чуттєве »Скоб!« (скоро, красно, обережно, бистро), — хто потребує розчленювати цей бадьорий, усім зрозумілий клич?

Більшість ініціяльних скорочень відмінююмо: Свято в КУС-і у Вильні (кружок укр. студентів); змагання УССК-у (укр. студентського спортивного клубу); ну, що в ВУЦВК'у? (Всеукр. центральному виконавчому комітеті, Вишня: »Усмішки« 43, 44) і т. ін. Не відмінюються, звичайно, літеральні скорочення, що не мають свійського вигляду, як Бебé (польськ. Blok Bezpartyjny), криза в Бебé, або ті, що не здобули ще повних прав у мові: В ряди СУСА (Секція укр. студентів абстинентів).

Як повноправні члени мови, ініціяльні скорочення підлягають класифікації за родом; рід установлюємо з родового закінчення скорочення: ВУАН організував відчит (розкриваючи скорочення треба б — організувала).

Літеральні скорочення ростуть і множаться на наших очах. Уже пишемо — а незабаром може будемо й вимовляти — СУ (Союз Українок), КМС (Крайовий Молочарський Союз), як говоримо Цесус (Центральний Союз укр. студентів), СУСОП (Союз укр. студент. організацій в Польщі).

Легкість вимови має велике значення

в поширенні того чи того літерального скорочення: порівняти — УГА (Укр. Галицька Армія) й УТПМ (Укр. т-во прихильників мистецтва).

Безперечно, є й невдалі новотвори. Непопулярне (бренінням) УПТ (Укр. Педагогичне Т-во) заступилося змістовнішою назвою »Рідна Школа« (вже пишемо РШ). Не варто скорочувати в УПТ назуви »Укр. Протиалкогольного Т-ва«, бо буде змішування з давнішим »Укр. Педагог. Т-вом«. Не прищепилося ВУО (Волинське укр. об'єднання), бо це скорочення вимагає напруження уваги для відрізнення його від УВО. Через це частіше уживаємо повної назви: »Організація Укр. Націоналістів«, бо ОУН (оуён) нагадує УНР; хоч скорочення й тут затріумфує — вже є оуеніст (»Зиз« ч. 20, 1932). Подібно ж УРСК (Укр. ремісничий спортивний клуб) пригадує РСУК.

Народня етимологія або однозвучність абревіятур з існуючими словами багато допомагає популяризованню окремих скро-

рочень: Туп, Туш (Т-во укр. шахістів), Кір (Кооператива інженерських робіт), Сук (Союз укр. купців). Польське ZUPU (Zakład ubiegłopieczętni pracowników i przysłowych) перейшло в нас у Зупа, Зуп.

Значний відсоток ініціальних скорочень не стає самостійним значенево, бо має місцеву чи часову обмеженість в уживанні: ВТШ (Вис. Торговельна Школа), УАТ (Укр. академічне т-во), СВУ (Союз Визволення України) й ін. Цілий ряд ініціальних скорочень уживається лише на письмі або в тісному гуртку спеціалістів, як напр.: ЗНТШ (Записки Наукового Т-ва імені Шевченка). Ці скорочення так і залишаються на первісній (графічній) стадії, коли інші, значно молодші скорочення, у своїй еволюції досягли ступеня живого слова, як Інс (Інститут народної освіти), Чека (російське — Чрезвычайная комиссия) й ін. Завдання й діяльність цих інституцій загально знані, забувається лише — а це один із етапів дозрівання скорочення — іх первісна повна назва.

(Кінець буде).
Варшава. Іван Коровицький.

Чи нашим правникам потрібне знання української мови?

В р. 1881-м заходилися ми, студенти права Львівського університету, коло заснування при академічнім Товаристві »Дружний Лихвар« »кружка правників«, і прохали наших професорів подарувати книжок для бібліотеки нашого кружка. Памятаю, як прийняв нас тодішній професор університету й адвокат др. Маврикій Кабат. »Подбайте перше про свою правничу термінологію, бо нарід, що не має своєї термінології, не може звати себе культурним народом!...«

Ці слова запали глибоко в нашу молоду душу, і мій товариш, Д-р Кость Левицький запопадливо взявся до тієї праці. У ній натрапив на великі труднощі, бо українці, опріч виданої в р. 1851-м »Руської термінології«, добре перестарілої, не мали нічого. Правда, Василь Лукич і тов. видав тоді Правотар зо зразками різних найпотрібніших листів, та той Правотар, а потім більший Правотар Д-ра Ф. Євина (1909) термінологічного словника не заступили.

Перед тим останнім Правотарем видав Др. Кость Левицький юридичний словник, повторений другим доповненим виданням в р. 1920.

Ті всі термінологічні праці зроблені були до австрійських законів німецького тексту, що його одного уважали за автентичний, а так само »Вістник державних законів«, що виходив у Відні державним коштом, видавав один редактор, що не знав над собою контролі.

Від того часу чимало води переплило, чимало дечого в світі змінилося, а ми, українці, не маємо тепер ні одного обов'язуючого закона в українській мові; так сказати, розвиток української правничої термінології в Галичині закостенів на точці останнього числа »Вістника державних законів«. Але так надалі справа ця позостатися не може. Коли придивимося до літератури якогобудь культурного народу, то помітимо, що правничій термінології присвячується багато уваги, і ця

термінологія в іхніх словниках займає почесне місце.

Тепер ми маємо чимало нових правничих термінів в обовязуючих нас законах, але ми не придумали ще, якими рідними словами їх заступити, щоб позбутися з нашої мови чужини. Наше теперішнє положення не звільняє нас від обовязку дбати про розвиток українського правничого словництва. До того треба нам братися зараз та зачинати від збирання матеріалів до такої термінології, і поміщувати їх в якомусь журналі для оцінки їх вартості й критики фахівців, що ті журнали читають. Союз українських адвокатів у Львові видає свій орган: «Життя і право». Тепер знову став виходити журнал «Рідна Мова». Один і другий надаються до збирання матеріалів: перший як журнал фаховий, другий як філологічне дополнення й коректор першого.

Бо то мало ще знати саму термінологію, хочби вона й влучна була, але треба ще й уміння зіставити дані терміни разом, злучити їх у відповідні речення, щоб не вийшло з-під пера щось кострубате, про-

тивне духові нашої мови. На мою думку було б побажанням, щоб і наші правники, особливо адвокати, добре вчилися рідної мови й засвоювали собі її розвиток та чистоту.

Ми, українські адвокати, багато дечого не вспіли устійнити. Хоч наше право вживати рідної мови досить обмежене й не дає нам надто багато роботи, але ми з правила мало звертаємо уваги на чистоту й милозвучність своєї мови, а більше на те, щоб наше писання зробити якнайбільше зрозумілим для референта і щоб на тім не потерпів інтерес нашого клієнта, що повірив нам свою справу. З таким станом треба нам зірвати, бо далі зачнемо писати такою юридичною тарабарщиною, що ніхто нас не зрозуміє.

Ми мусимо вчитуватися в зразки доброї української мови, щоб собі її як слід засвоїти, а це можемо знайти не тільки в творах наших письменників, але і в нашім мовнім журналіку, що згодом, при ширій допомозі громадянства, певно стане більшим. Добре було б у сумнівних випадках питати в Редакції поради.

Коломия. Андрій Чайковський

† Адам Антоній Кринський.

10 грудня 1932 року вмер у Варшаві загальнознаний нестор польського мовознавства проф. Адам Кринський. Кринський народився в Лукові на Підляшші в 1844 р., скінчив Варшавську Головну Школу, а потім 35 років (1871-1906) учителював у гімназії. Першу наукову працю випустив ще в 1870 р. (про носові звуки в слов'янських мовах), і з того часу Адам Кринський 62 роки невпинно працює на науковім полі. В 1885 р., разом із польськими мовознавцями Бодуеном, Карловичем і Малиновським, Кринський заснував «Prace Filologiczne», дуже поважний мовознавчий орган, що існує й тепер і гуртує коло себе всіх видатніших польських мовознавців. А. Кринський був граматиком старшого типу, — кохався в ній і віддавав їй усі сили свої. В 1897 р. випустив він свою загально відому Граматику польської мови, що для свого часу була останнім словом граматичного знання, головно через історичне освітлення; вийшло б видань

ї. Дуже багато поклав праці своєї покійний учений для Словника польської мови (1889-1927), працюючи коло того разом із Карловичем та Недзвідзким (перший том Словника вийшов в 1900 році, а останній — в 1927). А. Кринський не був граматиком ново-філологічної школи — кохався найбільше в методі історичній старої школи. Свій гімназіальний педагогічний досвід переніс і до науки, і звідси походить його праця для підняття культури літературної польської мови. В 1908 р. Кринський стає професором слов'янської філології в Університеті Львівськім, а з 1915 р. — у Варшавськім, де займав катедру польської мови. Кринський не замикався в вузькім науковім кабінеті, але віддавна став енергійно працювати для підняття чистоти й правильності польської літературної мови, пишучи в цій ділянці силу більших і менших нарисів. Щиро любив цю працю й кохався в ній, наслідком чого повстала його двохтомова праця: »Jak

nie należy mówić i pisać po polsku» (1921-1931). Він же був душою двох польських товариств: »Towarzystwo miłośników języka polskiego« і »Towarzystwo poprawności językowej«, часто читаючи там свої до-клади. А в »Kurjer Warszawski« А. Кринський довго писав на теми чистоти й правильности польської мови популярні нариси, подаючи найріжніші вияснення на запити читачів. За наукові заслуги Краківська Академія Наук обрала А. Кринського своїм членом-кореспондентом. Лю-

дина дуже скромної вдачі, широко-освічений і працьовитий, А. Кринський користався в наукових кругах заслуженою повагою. Прикрай випадок (7 грудня Кринський випав із трамваю) припинив на 88-м році життя цієї працьовитої людини, ще повної сил для улюбленої праці. Один рік (1929) А. Кринський був спікуном »Української Студентської Громади в Варшаві«, читав Громаді виклади й бував на її вечірках. Серце мав чисте, недоступне новочасному політиканству. І. О.

Граматика малої Лесі.

Сторінка для наших молодших.

IX. Зміна о, е на і.

Кожна мова має свої питомі ознаки, що відрізняють її від інших мов; ці ознаки й творять, власне, те, що звуться окремою мовою. Такі ознаки має кожна чужа нам мова, має їх також і наша українська мова. Для чужинця найтрудніше вивчити ось саме ці питомі ознаки, а вони ж — основа мови.

— Скажіть же мені, татусю, яка найголовніша питома ознака нашої української мови?

— Яка ти цікава, сама догадайся. Не знаєш, кажеш? Ну, що маю робити з тобою, розповім вже тобі й це. Найголовніша ознака української мови серед усіх мов слов'янських — то зміна о, е на і, напр. стіл, сім. Але щоб ти це добре зрозуміла, розповім тобі все докладно.

— Ой, татку, тільки скоріше, я так хочу все знати...

— Що скоро береш, те скоро й забуваєш. Будь терпелива й слухай уважно.

Розпочнемо здалека. Ти вже знаєш, що слово складається із складів, — скільки в слові голосних звуків, стільки в ньому й складів, напр.: го-ло-ва (3 склади), мо-я (2 склади), сам (1 склад). Склад, що закінчується голосним звуком, звуться відкритим, напр.: го-ло-ва, ру-ка, се-ло, го-во-ри-ти, — все склади відкриті. Склад із приголосним звуком на кінці звуться закритим, напр.: ряд-нок, сук-нок, корчиш, сір-ник і т. ін., — тут все склади закриті.

Добре, дитино, зрозумій це — про склади закриті й відкриті, бо життя їх було

не однакове; а зрозумівши це, зразу зrozуміш і найголовнішу ознаку нашої мови, — зміну звуків о, е на і. Колись, дуже давно, ми говорили: нось, воль, столъ, конъ, печъ і т. ін., але давно минули ті часи, — тепер ми говоримо: ніс, віл, стіл, кінь, піч і т. ін. Ось це собі запамятай на ціле своє життя: В українській мові колишні звуки о, е в закритих складах змінюються на і, а в складах відкритих не змінюються. Ось ця табличка покаже тобі це ясно:

Склад закритий:

ніс (з нось)

віл (з воль)

стіл

кінь

піч, піч-чу

осінь

стеріг

вів

бій

гній

Склад відкритий:

но-са, но-са-ми

во-ла, во-ло-ві

сто-ла, на сто-лах

ко-ня, ко-не-ві

пе-чі, пе-ча-ми

осе-ни

стере-гла

ве-ла, ве-дути

бо-ю, бо-ями

гно-ю, гно-їти.

— Аж тепер я зрозуміла, татусю! Не треба казати в відкритих складах і, бо воно буває лише у складах закритих. У нас у школі є одна... Не сердьтесь тільки на мене, татусю, бо може я що недобре кажу... Є одна жидівочка, і вона частенько каже: упав з кіня, пригнав віла, сидить за стілом... Ми так усі смеємося, але навчити її не можемо... Тепер я її скоро навчу...

— Так, дитино. Природні українці не помиляються тут, бо вчаться цього ще змалку, але чужинцям не легко цього

навчитися. Але ти памятай: і буває тільки в закритому складі. Часом і наші українці плутають це не менше від жідів. Ось розповім тобі ще про два випадки, де в нас не рідка плутаниця. Треба казати: ковалів, ковалева, бо в першім випадку склад закритий, а в другім — відкритий. Ось тобі таблиця, зрозумієш ліпше:

Склад закритий:

Пан, у пана:
Петрів, Петрова
Глібів, Глібова
Драгоманів, -нова
Ковалів, Ковалева
Королів, Королева
Гриців, Грицева
Щоголів, Щоголева

— Ой, татку, у нас учається панна Івасева, а вона підписується Івасіва...

— Не добре робить. Батько її Івасів (склад закритий), а вона вже Іва-се-ва (склад відкритий) чи Івасів-на.

А на закінчення ще тобі одна заввага. А ти добре її запамятай: приголосні *ст* в середині слова (зебто перед голосним звуком) ніколи не закривають складу. Ось таблиця:

Склад закритий:

міст
хвіст

Склад відкритий:

мо-ста
хво-ста

Склад закритий: Склад відкритий:

эріст	эр-о-сту, ро-стем
піст	по-сту

А знаючи це, легко зрозумієш відміну іменників жіночого роду на *-ість*. Цих іменників у нас дуже багато, і їх частенько плутають. Треба так:

Склад закритий: Склад відкритий:

кість	ко-сти
злість	зло-сти
пильність	пильно-сти

Одна тільки закарлючка буває при відміні цих слів: це їх орудний відмінок (на питання чим?). Вдавнину було: кость-ю, злость-ю, сировость-ю, зебто *о* було в закритому складі, чому й змінилося на *і*; з бігом часу в у цих словах зник, і почали наші теперішні форми орудного відмінка: кістю, злістю, суворістю, вдячністю, зручиністю і т. ін.

Оце все, дитино, треба тобі добре знати про найважнішу прикмету нашої мови. Але це мое оповідання ще не закінчене, — закінчу іншим разом. А поки що — добре запамятай собі те, що тепер розповів. Мова — то найкраща перлина нашої культури, і ти мусиш добре знати про найголовнішу ознаку цієї перліни.

Дід Огій.

Життя слів.

Семасіологічні нариси.

Банк — слово італійського походження. В середні віки, торгуючи, збиралі найрізніші гроші, часто підозрілі, а тому потрібним було змінювати їх на ту чи ту валюту й знати ціну їм. Цим займалися т. зв. міняйли, що були заприсяженими фахівцями в грошових справах. На ринках по містах, на ярмарках і торгах міняйли ставили свої столи, покриті зеленим сукном, і тут провадили обмін. Столи міняйлив звалися *banco* (стіл, лавка, прілавок) і від цього слова повстало й загально-європейське »банк«. Міняйли звалися »банкрами« й займалися не тільки зміною грошей, але й приймали їх на збереження або на виплату боргу третій особі.

Банкрут — слово також італійського походження. Коли міняйло (банкір), що взяв гроші на скованку, не виплачував їх, то йому перевертали або й ламали його стіл, що на нім він провадив свій розмін. Італійське *bancarotta* визначає: *banco* — стіл, лавка, ослін, а *rotta* — зламаний, надламаний. У нас слово »банкрут« підпало т. зв. »озмисленню« і перероблене на банкрут, банкрутство, збанкрутити, зважане зо словом »крутити, скрутити«.

Барвінок назву свою веде з лат. *peruvinka*, від нього пішло нім. *Bärwinkel*, а вже від німців пішла ця назва до чехів, поляків і до нас. Народня етимологія звязує це слово з »барвою«; пор. любисток.

Бач — це скорочена форма від бачиш, яку маємо вже в Крехівськім Апостолі 1560-их років: бачъ, што маєшъ чинити 124. Може скорочуватись і в саме »ба«: ба який! Чи ти ба (бачиш)! Ото ба! Замість »бач« може бути й повна форма, напр. у Шевченка: Карамзина, бачиш, прочитали 164, Нічого, бачиш, взяти 171. Пор. хоч, не хоч. Початкове *b* може відпадати тільки в »ач який!«

Бачити надзвичайно поширене в українській мові слово: бач, ба, ач, бачний, бачність, ви-, на-, по-, про-, до-, за-бачити і т. п. Відоме в нас здавна; напр. Крехівський Апостол 1560-их років знає його вже дуже часто як звичайне собі слово, а це показує, що воно поширилося в нас задовго перед XVI-м віком. У нашій актовій мові початку XVI ст. так само добре знане зо всіма своїми розгалуженнями: бачення, мати на баченні, бачити, бачучи на, бачитися, бачний, бачність і т. п. Певне від нас до поляків перейшло, бо в польській мові воно менше поширене. Походження докладно не вияснене, але скоріше воно одного кореня з око, очі; коли б »баки« визначало очі, тоді походження »бачити« було б зовсім ясне. Е. Berneker, »Slavisches etymologisches Wörterbuch« 1913 р. на ст. 23-24 намагається вивести »бачити« від неіснуючого »ачити«, від »око«, але коли від »око«, то чому скрізь у словах групи »бачити« (за Бернекером б-ачити з об-ачити) маємо *a* на-голосене, а не *o*? Початкове *b* тут безумовно не з об-. Пояснення Бернекера сумнівне. — Пробачити чи перебачити — перше значило »переочити«, недоглядіти, а вже дальнє значення — простити.

Бахур походить від жидівського *bachur*, що визначає дитя, юнак. Тому в українській мові визначає жидівську дитину, взагалі дитину, а вже далі — полюбовника й переносно — байстрюка. В »Месії Праведнім« Іоанникія Галятовського, Київ, 1669 р. вже маємо це слово: »Ваші жидове книги молодым бахоромъ читати забороняютъ« 372.

Башибузук — назва колишнього нерегулярного турецького пішого війська. Вояків набирали з хоробрих племен в Албанії, Малій Азії й інш. місцях. Башибузукам не платили, а тому вони самі

шукали собі заплати серед спокійного населення, жорстоко його грабуючи й напастуючи. Слово башибузук визначає »зайдиголова, шибеник«: тюрк. баш — голова, бузук (чи бозук) — зіпсущий, не-самовитий. Під час російсько-турецької війни 1877-1878 р. й українці познайомилися з башибузуками, і занесли цю назву в Україну, де башибузуком ще й тепер називають жорстокого насильника, шибеника, паливоду, пройдисвіта. В Галичині пишуть »башибожук«, у В. Україні »башибузук«.

Березень див. календар.

Беркут — птиця з роду вірлів; слово походить із тюркського »бургут — биркут«, рід вірла.

Біда, бідка — двоколісний візок, повстало з латинського *bīda* (з *bīugūt*, двокінка). Через те, що бідкою звичайно іздять біdnіші люди, народня етимологія звязала її в нас із словом »біда — горе«.

Бігме — легка божба, доправди, справді. По памятках слово знане вже в XVIII в. в теперішнім значенні. Часте слово в західноукраїнських говорах, мало знане в східніх. Походження його темне. Ів. Франко: »Галицько-русські народні приповідки« 1901 р. ст. 36 подає, що »бігме« — мабуть скорочена формула присяги: Біг мене покарай, або Біг мені свідок; пор. німецьке *Bei Gott*, сербське »Бога ми«. Можливо ще, що це »Біг йме« мене, коли неправду кажу (пор. ходити-ме з ходити йме). Словник Б. Грінченка I 60 подає тільки »бігматися« — божитися.

Благати. Можливо, що початковим значенням слова »благо« було »добро, милосердя«, як для благий — добрий, милосердний. Так і повстало наше таке часте »благати« — шукати в когось »блага« для себе, цебто сильно просити, вимолювати, робити кого »благим« для себе. Для способу повстання слова пор. молитва — молити, просьба — просити.

Благий у слов'янських мовах відоме з найдавнішого часу, праслово. Його первісне значення встановити дуже трудно, бо воно здавна відоме з двома протилежними значеннями: літературним і народнім. Літературне значення слова »благий« поширене в нас через церкву й церковну літературу й визначає: добрий,

милосердний, і це значення запанувало. Але тому, що «благий» було епітетом для всяких юродивих, придуркуватих і т. п., то може через це виробилося й протилежне значення його, вже народне, — повільний, вялий, сонливий, лінівий, неохайній, боязливий, придуркуватий; таке значення відоме мовам: українській, російській, білоруській, польській і др., і це було значення народне цього слова. Таке саме значення має й грецьке *βλάστης*. Значення «благий», яко вбогий, маловартий, старенький, немічний, слабий поширилося в українській мові ще й досі. В Словнику Б. Грінченка знаходимо на це такі приклади: Коли хліб благий, то його не жнуть, а косять. Благенські сорочечки. Віз у його благенський. Із таким значенням ужив слова «благий» і Т. Шевченко в своїм «Невольнику» 1845 р. ст. 148:

З ким дожить,
Добути віку-вікового?
Згадав Степана молодого,
Згадав свої благі літа,
Згадав та й заплакав
Багатий сивий сирота.

Видавець творів Т. Шевченка, Др. В. Сімович не зрозумів цього старого значення і дав до слова «благий» неправдиве пояснення: «щасливі (блаженні)». Тут не про щасливі літа мова, а про літа старечі, немічні, слабі. Таке саме народне значення «благий» сильно поширене і в мовах польській, а особливо в російській. Уже в подорожі Афнасія Никитина 1466-1472 р. чтаємо: Благой слонъ, в разумінні навіжений. Словник П. Беренди 1627 р. зовсім слушно розрізняє ці два значення слова «благий»: коли добрий, пишеться скорочено з титлою (бо так пишуть звичайно імення святі, *nominia sacra*), а про друге читаємо: «благо — гды пишеться без титлы, в Российской (українській) мовѣ значитъ; не гараздъ, мдле, недобрѣ, уломнѣ, зимно, лѣниво, глюсне, не охотне блѣдо, сине, що трупѣю фарбу маєтъ» 4. Що це народне значення дуже давнє, на те вказує й литовське *blogas* — слабий, дурний.

Блаженний, як і благий, відоме в нас

у двох значеннях: літературнім і народнім. Літературне значення «блаженного» було перекладом грецького *μακάρος*, і визначало щасливий, богобійний, померлий (небіжчик). Але через те, що блаженними звали «Христа ради юродивих», цебто тих, що прикидалися придуркуватими або й були такими, повстало й протилежне значення «блаженного» — людина неповного розуму, простачок, дурненький. Це значення сильно поширене в російській мові (пор. блажной, блажить), мало знане в українській.

Близорукий — слово давнього походження, не рідке в мові наддніпрянській. Повстало це слово з «близь - зорок», «близь-зоркий», і тільки народня етимологія звязала його з «руковою». Українське «близькозорий» (короткозорий, низькоокий) зовсім добре віддає первісне значення російського «близорукий».

-**Бог-**, -**баг-**, прапень, має в мові нашій кілька стародавніх значень (пор. санскритське *bhagas* щастя, достаток, багатий, владика, старо-перс. *bagh* Бог др.). 1) Щастя, достаток: звідси багатий, багатство (західне: богатий, богатство): збіжжя (збожжя, събожіє) — багатство, що посилає Бог, достаток: убогий, убожество — бідний, бідність (приставка у тут визначає заперечення багатства); небіж, небога, небожа — бідний, нещасливий, менший, пізніше — племенник, племенниця; небіжчик — нещасливий, покійний; неборак (із небожак? пор. небір зам. небіж, серб. неборе з небоже) — бідак, пропшак. 2) Світло, звідси наше багаття, вогонь. 3) Бог, владика світа; звідси побожний, бодай, спасибі, далебі, присібо, й-бс, бігме, божитися, божниця (перше значило взагалі храм, і тільки пізніше саму синагогу) і др.

Богадільня — старе українське слово, тепер не вживане, бо заступлене словом «шпиталь». Стародавній прійменник «діля» (ради) вимагав родового відмінка й ставився по слові, що від нього залежало: тебе діля (ради тебе); так само: Бога діля (ради Бога, для Бога), з чого повстало «богадільня» (не богодільня) — дім для Бога, шпиталь. (Далі буде).

Для одного народу один правопис!

Заява львівських студентів-україністів у справі
т. зв. академічного правопису.

Львівські студенти-україністи, зібрані на Широких Сходинах, стоячи на становищі культурної одности всіх віток Української Нації та вважаючи одну літературну мову й один правопис за признаки одности,

1. Відкидають і осуджують усяке непокликане оспорювання питань, звязаних із новим т. зв. академічним правописом.

2. Визнають його в суті речі урядовим правописом Української Держави 1918-1919 р. р. і приймають його в цілості в своїх писаннях, виданнях, журналах тощо.

3. Закликають увесь студентський загал і ціле свідоме українське громадянство західніх земель підпорядкуватися постановам »Наукового Товариства ім.

Шевченка« у Львові, як свого найвищого наукового авторитету, й покінчти вже раз із шкідливим правописним хаосом, а то й домагатися від поодиноких органів української преси й видавництв прийняти т. зв. академічний правопис.

4. Вітають із радістю почин Проф. І. Огієнка спопуляризувати академічний правопис у »Рідному Писанні« й солідаризуються з його становищем у »Рідній Мові«: Для одного народу один правопис!

Президія Ширших Сходин
»Гуртка Студентів Україністів«.
Львів, 14 травня 1933 р.

Примітка. Про цю важливу постанову молодих наших україністів, а також про зміст листів, що надійшли до Редакції в справі правопису, подамо в ч. 9-м »Рідній Мові« статтю: »Для одного народу один правопис«. Ред.

До всіх наших часописів.

Пишти тільки отак (цифра вказує сторінку »Рідної Мови«, де докладно вияснено, чому треба так писати):

прізвище	<i>а не пишіть: прізвище</i>	69
прірва	» прирва	69
направо	» на право	21.
наліво	» на ліво	21.
по горах	по горам	144
грошей	» гроший	27
конем	» коньом	28
пане докторе	» пане доктор	30
синій, синя	» синий, сина	151
рідна мова	рідня мова	109
дитячий	» діточий	69
залізо	зелізо	143

байдужий	<i>а не:</i>	обоятний	146.
прислухатись	»	наслухувати	151
позавчора	»	оноді	151
відділ	«	діл	146
наперед, вперед	»	згори	145
дві слові	»	два слова	72
цікавити	»	занимати	70
цей продаж		ця продаж	105
ховати	»	скривати	106, 189
знов, знбу		знова	143
увесь, ввесь		весь	143
буков		букв	143
просити про поміч		пр. о поміч	144
ця малина		ці малини	150
значення		значіння	181

Говори української мови.

До наших дописувачів. Збираючи народній мовний матеріал, конче ставте на голоси (акценти) на всіх неоднозначних словах, напр.: господар, газда, прайдово і т. і.

Діялгетологічна праця в терені. Надходять ферії, а з ними для кожного україніста нагода до «праці в терені» — нагода досліджувати діялгетичні відмінні рідної мови. На цьому місці хочу поділитися з тими, що думають посвятити час на цього рода працю, кількома завваженнями про суть і завдання цієї праці.

Між скількістю язикових явищ та їх геогра-

фічним поширенням заходить відворотне відношення, цебто, що менше рис якоїсь говорки хочемо пізнати, то більший обшир можемо прослідити. Крайні пункти в цьому відношенні — це два роди діялгетологічних дослідів: з однієї сторони довготривалий побут в одній місцевості для дослідження всіх її особливостей, а з другої — дослідження одної признаки в усіх місцевостях якогось язикового обширу. Ясне, що діялгетологічні прогульки, що нам, україністам, найбільше підходять, зачислимо до другого роду діялгетологічної праці.

Успішність і продуктивність залежить багато від особистих прикмет дослідника. Не буду розводитися над тим, що треба йому витривалості й терпеливості, зручності й знайомості людей, щоб знати, коли відповідна хвилина до розпитій, як побороти недовір'я й здержаність простолюдина та яким способом видобути від нього те, про що йому йде. Поминаю нерідку залежність дослідника від своїх матеріальних засобів (ще дослідники в с. Ганчова памятають, як др. Ф. Колесса платив за співанку до фонографа). Зверну головно увагу на теоретичну підготовку перед приступленням до дослідів. Є це з однієї сторони загальне ознайомлення з фізіологією звуків і з технікою збирання діялектологічних матеріалів, з другої — теоретичне опанування під язиковим оглядом терену, що беремося його досліджувати. Елементарний фонетичний вишкіл (передумова всяких язикових студій) можна набути, простудіювавши один із кращих підручників звучні (нпр. Roudet: *Éléments de phonétique générale*, Paris 1910, є й польський переклад). Як взагалі братися до діялектологічної праці, про те говорять окремі книжки. Назву: К. Михальчук і Є. Тимченко: Програма до збирання діалектичних одмін укр. мови — УНТ, Київ 1911; з інших, більш спеціальних: І. Франко і В. Гнатюк: В справі збирання народніх легенд (ЛНВ, 1899, кн. 12, стор. 176) і др., із більш загальних: Є. Тимченко: Вказівки, як записувати діялектичні матеріали на українській язиковій обширі, видання УАН, Київ 1925 і др., а врешті квестіонарі (з новіших О. Курило, Ів. Зілинського й др.). Щоби ж трохи визнаватися в терені, добре переглянути відносні попередні праці (нпр. Верхратського) або Зілинського: Проба упорядковання укр. говорів — ЗНТШ, т. 117-18 (1914) і врешті його: Opis fonetyczny języka ukraińskiego, PAU, Kraków, 1932. Повну літературу праць із діялектології по 1918 р. подає відомий бібліографічний покажчик проф. І. Огієнка: Українська Мова, Київ 1918 р. ст. 38-48, а також В. Дем'янчук: Бібліографічний огляд укр. діялекто-логії за р.р. 1914-1927 («Укр. діялектологічний збірник», Київ, 1928 р. кн. 1 ст. 171-180).

Підкresлю ще одну річ, що випливає вже з самого характеру діялектологічної прогулки, я що останніми часами найшла на заході велике застосування в досліджуванні народньої творчості, а саме — скоплювання на малу поодиноких явищ. Маю на думці географічне накреслення ізофон (лінії, що визначають однакові фонетичні явища), ізоморф (те саме в відношенні до явищ морфології) й ізоглос (лексика).

У нашій діялектології таких праць (на жаль) майже немає. І цілком зрозумілий факт, що сьогодні неможливо дати синтезу українських діалектів (їх повну наукову класифікацію) саме тому, що зона була б рискованим перескоком понад два основні роди діялектологічної праці в терені, що про них я вище згадав.

Україніст.

Із лемківського говору. Лемківський говор, хоч який багатий та відмінний від східногалицьких, не діждався — крім праці пок. Івана Верхратського: «Про говор галицьких Лемків» з 1902 р. — що й дотепер наукового опрацювання. Щобільше, донині не маємо навіть повного словника

лемківського говору; крім словника у згаданій праці Верхратського, донині в нас не надруковано нічого більше з цієї ділянки, хоч знаю, що дехто цікавився цим говором. Так, б. парох с. Граб, у повіті Ясло, о. З. Флюнт зібрав докладного словника лемківського говору цього ж села; знаю, що також інші люди уривцем, поза свою фаховою працею, збирають із тієї ділянки цікаві матеріали. Для будучого дослідника подаю поки що кілька слів, що я зібрав їх у повіті Сяніцькім та Горлицькім: бáюс (польськ. bajać) — ворожбит; бзик (Верхр. bzík, пол. bez) — бузина; бевшáти (вбда бéвшат) — клекотіти; дзюмарі — вдома виплекані з малку воли; дзюмпáра — яма; лйхва (він лйхви не бéре) — відсотки; півпáлок, пі́упáлок — хлівець для овець; пївка — половина; шимбрýти — щукати; тіжек — також; туній (talí) — дешевий; ярцéвий (Верхр. ярчáний) — ячмінний; на ярі — на весну; возніця — віконце на дах в курній хаті; весілем старатися — справити весілля; крастися — робити крадіжкою; ніно — як тільки; ошукство зробити — ошукати; подорожйті зéмлю — відступити землю; почесть — почастунок; світло (робити) — явно; скалічавлений — хворий (скалічавлений на очі); хоробáти — проклинати хворобою; хорівковастий — хоровитий; яйчárки — дошки на скрині до воження яєць; юнбши — свати.

Сянік.

Др. Ф. Коковський.

Лявіна — зрів. Подаю до відома, що лявіну в горах у Ворохті називають «зрів», а коли крига йде річкою, то називають «турлаш».

О. Кисілевська.

Лохнуги. Це слово дуже поширене в Золочівському повіті в селах біля Красного. «Ти певне думаєш, що я буду лохнуги за тобою, а ти можеш ще й нині іхати до Америки», так говорила жінка до мужа в сварці в селі Безбруди Золочівського повіту. Львів. Василь Шевчук.

Дитячий і дитинячий у нас, на Буковині, не можна перепутати, бо їх уживають у різних значеннях. Напр. одяг може бути тільки дитячий, а дитинячий ніколи. Зате й доросла людина може бути дитиняча в своїм поведінні, в забаганках чи висказах.

Роман. Д. Онищук.

Памороки. Цього слова на Буковині між народом не вживается (скоріше скажуть паморока), хоч морока й морочити часті: Морока його вялається, Ходить як курка заморочена, Не мороч мені голови. Це все в значенні затуманення.

Роман.

Денис Онищук.

«Любовлю». В ужгородськім «Українськім Слові» ч. 1 ц. р. ст. 3 читаємо: «Ставитися до них з вдячністю і любовлю». Це дуже цікава форма т.зв. спентетичного (вставного) *Л*, яке знаємо, напр. в крівлею, здоровля. Літературна форма — любовю. I. О-ко.

Все — всьо. Вд. п. А. Горуцький з Львова пише, що він розрізняє все від всьо: все — це прислівник, визначає «постійно», «завжди», зетрег, а всьо — це числівник, отнес, напр.: Читаю все і всьо, Він все ходить до міста і всьо бачить. Чи в галицьких говорах справді так розрізняються слова все і всьо? I. О-ко.

Родовий множини на Бойківщині в словах жіночого роду часто має нове закінчення -iв, переднє від слів роду чоловічого. У нас населення вживає форми Г³: грів, забавів, малинів, сплесів, молитав, церквів, але: дір, гір. Устріки Долішні.

Микола Негребецький.

Українські місцеві назви. Вереїці. Так називають українці сусідніх наших сіл: Дубка, Ожанни, Жухова давніше українське — тепер сплонізоване — село Wierzawice біля Лежайська. Наша інтелігенція, «українізуючи» назву Wierzawice, називає її (напр. Др. Іван Німчук: «За Сяном») Віравиці. Тимчасом місцеві священики, напр. о. Булик з Дубна, підтвердили мені правильність народної назви: Вереїці. о. Осип Годунсько

Пісня з Рівенщини Подаю підслухану в Межирічах на Рівенщині пісню:

Ой позволь, позволь, мати,
Та церковцю збудувати,
Та для єдиної
Дочки вдовині,
Хорошої, молодої.

Ой позволь, позволь, мати,
Та корчомку збудувати,
Та для єдиної
Дочки вдовині,
Хорошої, молодої.

Ой послухай, моя мати,
Бо я буду помірати,
Та через єдину
Дочку вдовину,
Хорошою, молодою.

Записав Петро Ковал'чук.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Хто з Вп. Читачів „Рідної Мови“ хотів би одержати від нас і листовку відповідь на своє запитання, той мусить прислати на те відповідного поштового значка.

Правопис »Рідної Мови« (А. Горуцький і ін.). »Рідна Мова« пише академічним правописом, що його прийняло й »Наукове Т-во ім. Шевченка« у Львові. Складали цей правопис фахові люди, загальнознані вчені, а тому, критикуючи його, треба подавати глибокі наукові докази. »Мені це не подобається«, »до цього я не звик«, »ліпше було б так«, »цього я не розумію« і т. ін., — це недокази, а тільки особистий смак. »Рідна Мова« вважає боротьбу за правопис даремно витраченим часом, і тому неохоче пише в справах цієї боротьби. Для Нації буде більше користі прийняти всім на вітъ недосконалій правопис (у кого він досконалій?), аніж запроваджувати правописну анархію. »Рідна Мова« тільки в трьох точках відрізняється від правопису академічного: вона, поки що (до закінчення розпочатої анкети), не вживає апострофа, а також букви г та л якого в чужих словах; все інше поза цим пишемо за академічним правописом. Див. ч. 5 ст. 161-170.

Дід — старець (л. Яр. Мандюкова). У »Світі Дитини« ч. 9 за ц. р. ст. 249-250 написали Ви оповіданнячко: »А хто це такий дід Огій«; у цім оповіданні читаємо: вяк дід, то не пан. У Великій Україні, як у мові живій так і літературний, на жебрака кажуть »старець«, а в західніх говорах — »дід« (пор. л. dziad). Віда нам із цим »старець — дід« в розумінні жебрака, бо обидві слова низько ставлять нашу культуру. Гарно ж поважали старих людей в Україні, що в них стара людина (»старець« чи »дід«), то вже й жебрак. Обидві слова ображают нашу культуру. Слова »дід« і »старець« ліпше вживати в їх давньому значенні — стара, старша людина. Уживаймо для прошаків слова »жебрак« — це чуже слово, перероблене з давньонімецького seffr »волоцюга, прошак«, що через чехів і поляків досталося й до нас; а хочемо свого — не зле »прошак«. А »дід« і »старець« нехай будуть найпочеснішими назвами! В старій Україні »старцями« зва-

лися старші люди взагалі, або ті, що кінець життя свого присвячували на служіння Богові, йшли до »шпиталю« чи подорожували, іх усі поважали; пор. наш філософ Скогорода підписувався »старчик«. Правда, ці »старці« частенько ходили просити на церкву або на утримання шпиталю, а це й привязало до них значення »прошака«. Словник П. Беринди 1627 і 1653 р. слово »старець« перекладає: »старійший, старший« і тільки. — Слово »дід« в старовину визначало тільки: 1) батько батьків або материн, 2) предок і 3) старий чоловік; »Історичний словник« проф. Є. Тимченка I 855 тільки ці три значення й знає, а дід — жебрак у віках XV-XVIII не знає; словник П. Беринди слово »дідъ« перекладає: старець. Цікало, що церк.-сл. (і рос.) іншій Словник П. Беринди перекладає тільки »жебрак«. Цебто, значення »прошака« причеплено до »діда« зовсім недавно, як недавно і »старець« став жебраком.

Подушка. Ол. Підгородецький із Борислава прислав нам цікаву замітку, в якій доводить, ніби слово »подушка« — »найзвичайніший полонізм, і його слід би замінити на лемківську форму »підушка«, бо слово повстало з з під-ушка». З Вашими думками не погоджуєсь. Поперше, слово подушка (сх. укр., підушка зах. укр.) не полонізм — маємо ж і чеське poduška. Втаровину казали пізглівнє (позосталося й тепер у мові болгарській), але й підушка старе слово, — його знає вже Лист сп. Симона до інока Полікарпа з 1226 р. (в Патернику Печерськім), див. Срезневського »Матеріали« II 1048; а в XVI в. це вже звичайне слово у скідніх словам. Відомий Словник П. Беринди, Київ 1627 р. церк. сл. пізглівне перекладає: пізглівне яко підушка; перша форма — це старопольське wezgłowie. »Месія« Галятовського, Київ, 1669 р. л. 135: підушкою задушили. Подруге, походження слова не ясне. Звичайно його пояснюють як под-уш-ка (напр. Преображенський II 87), пор. франц. oreiller, але проти цього можна заперечити: 1) хіба ж підушку підкладають конче під ухо? Правильніше було стародавнє пізглівнє. 2) Коли б це слово справді повстало як зпод-ушка, то воно обовязково перейшло б ма »під-

ушка» по всіх українських говорах, що знають *о > і* (пор. підупадти, підучити і т. ін.), а тим часом цього я не сталося. Ось тому я такої думки, що тут ми маємо по-душ-ка (*по* приставка, а корінь *дух*). Такий власне слововивід подає А. Brückner: *»Słownik etymologiczny«* 1927 р. ст. 102 і подає старе польське *duchna* — перина, пухова нічна шапочка.

Цвях — гвізди (Л. Команівський). Архаїчного «гвіздь» літературна мова вже зовсім не вживає, але форма «гвіздок» живе ще й досі в цій мові. Скрізь поширилося «цвях», із німецького Zweck, баварське zwack.

Вияснюю — виясняю (о. Я. Сенківський). В недоконаних діесловах розрізняємо ще форми протяжні (везти, летіти, перемінятися, виясняти) й наворотні (возити, літати, перемінюватися, виясновати). Звідси повстает й різниця в формах теперішнього часу: вияснюю й виясняю, перемінююся й переміняюся, що мають трохи відмінне значення.

Відпочити, а не відпочати (о. Д. Йосифович). Західноукраїнська мова часто знає «відпочати». Так, І завжди вживає А. Чайківський у своїх оповіданнях: відпочати, відпочав, відпочали і т. і.; те саме у О. Маковець в його *»Ярошенко«*: Думали відпочати 82, Сотня відпочала 54, Відпочала 54, Відпочали зо дві години 88, Відлічни 126, Відлічнеш 291 і т. ін. Б. Лепкий, *»З життя«*: Відпочала 10. Але вже І. Франко писав: Вели війську відпочити, *»Зах. Беркут«* 155. Східноукраїнська жива й літературна мова знає тільки «відпочити», а форми «відпочати» ніколи не вживає. Напр. В. Грінченко в *»Під тих. вербами«* пише: Любив у неділю відпочти 22, Відпочивши, озвався 334. М. Рильський, *»Гомін«* 1929 р.: Душою відпочить 13. Е. Тимченко, Граматика² ст. 142: відпочину.

Гарячий (Др. А. Луцький). Академічний правопис, за східноукраїнською вимовою, вимагає

Бібліографія нових праць для вивчення української мови.

Британська Енциклопедія про українську мову. В XIV-му виданні *»The Encyclopaedia Britannica«* 1929-1930 р., Лондон, під гаслом: Російська мова й література (том XIX ст. 750-751) знаходимо нарис, що розповідає й про нашу мову й належить перу п. Н. В. Jonson'a, лектора порівняльної слов'янської філології лондонського університету. Автор відразу зазначає, що в його статті російська мова — то слов'янська мова Росії, її береться в найширшому розумінні, цебто і включаючи мови: «малоросійську» та білоруську. А далі автор розповідає про нашу мову, подаючи про неї в більшості відомості баламутні. Так, Jonson пише, ніби «літературна українська мова появилася в кінці XVIII віку й не мала генетичних зв'язків ні з церковною мовою «південноросійських» письменників попередньої доби, ні з проблемами трьох попередніх століть писати «по-малоросійському». Автор твердить, ніби укр. літ. мова заснована на західному говорі, «її перші письменники уникали вживати слів, що не знаходилися в ньому». За останнього чвертьріччя XIX в. російський уряд сильно переслідував українську мову; наспаки,

писати гарячий, багатий, монастир, хазяїн і ін., але поганий.

Глибкий (Л. Команівський). Літературна мова вживає тільки форми «глибокий», а архаїчне «глубокий» позостало в нас тільки словом місцевим, як і форма «глібокий». Вдавнину була форма глубокий (глібокъ), що й позосталася пам'ятою в західноукраїнських говорах ще й тепер. Східноукраїнське й літературне «глибокий» відоме по памятках тільки з XVIII віку, але в житті мові панує скрізь на сході. Усі східноукр. письменники писали й пишуть тільки «глибокий». Тому й під листами нашими пишемо: З глибокою пошаною...

Дванадцять, двадцять (Л. Команівський). В літературній мові, за академічними приписами, пишемо тільки: одинадцять, дванадцять, тринацять, двадцять і т. ін. Ці числівники в наших говорах вимовляються найріжніше, напр.: дванацять, дванадцять, дванайцять, -цеть, -ціть і т. ін. Літературна мова прямує до усталення форм, тому й прийнято за літературну тільки одну — «дванадцать» (тут -дцять скорочення з «десять», старе «два-на-десять»).

Жаден — жадний (о. Я. Сенківський). В українській мові слово жадний знане з найдавнішого часу; так, *»Історичний Словник«* за ред. Є. Тимченка I 897 подає це слово вже з XIV-го віку: Жадень жидъ не масть присягати 1347 р. Усі укр. памятки XIV-XVIII в. вільно й часто вживають цього слова. Жива сучасна мова так само дуже часто вживає цього слова. Через це не треба конче змінювати це слово на «ї» один, ніякий». Навпаки, добрий стиліст скоріше вживе «жаден», ніж «ніякий». Походження цього слова добре не вияснене. А. Brückner: *Słown. Etymol.* 1927 р. 660 твердить, ніби воно повстало з нижньої підо впливом «каждий». В літературній мові Великої України тепер часто пишуть «жодний» (див. *»Рідна Мова«* ч. 6 ст. 221), хоч правописні словники наказують писати «жадний».

австрійський уряд допомагав її розвиткові в Галичині, а тому Львів став визнаним літературним центром і притулком для виселених із Росії письменників. Характер літературної мови ніби незабаром змінився, бо вона прийняла показну кількість полонізмів. Але з 1906 р. заборона української мови в Росії падає, вона тут сильно розвивається, а чужі впливи в ній зовсім маліють. Наслідком цих протилежних тенденцій українська літературна мова ще не усталилась.

Далі N. Jonson подає коротенький фонетичний опис української мови, вказує, що російська азбука не вистачає для зазначення українських звуків (і плутає наші ѣ і ѣ), а вкінці подає застарілу коротенькую бібліографію. — Чи не пора нам уважно дбати, щоби по чужих енциклопедіях подавалися про нас правдиві відомості?

Бельгія.

Василь Окунь Бережанський: Чому Русини або Малороси називаються Українцями? Самбір, 1932 р., 66 ст. Ст. 27-43: Якої книжної мови вживали Русини за книжки часів і потім, а якої від 1898 р. як Українці уживають?

Від Редакції й Адміністрації.

«Фонд Рідної Мови». Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на «Фонд Рідної Мови»: Блаженний Митрополит Діонісій — 100 зл. із власноручною допискою: «На змінення »Фонду Рідної Мови«; Свящ. Д. Д. Лещинський із Торонто, збірка під час викладу 30 квітня ц. р. — 52 зл. (8·02 дол. канад.); Українське Т-во »Просвіта« в Торонто — 4 зл.; Редактор Юра Шкрумеляк — 2 зл.; свящ. С. Кострицький із Вересина — 2 зл.; інж. К. Думанський із Рівного — 2 зл. — А разом 162 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на »Фонд Рідної Мови« широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в девятому числі.

Передруки з »Рідної Мови«. Вінніпегський »Український Голос« ц. р. ч. 17 і 18 передрукував з »Рідної Мови« ч. 2 статтю проф. Ів. Огієнка: »Української літературної мови мусимо вчитися, щоб знати«. Черновецький »Час« передрукував з ч. 3 »Рідної Мови« статтю: »Як живе слово« з »Граматики малої Лесі« Діда Огія. »Світ Дитини« ч. 9 ц. р. вмістив статтю Яр. Мандюкової: »А хто це такий дід Огій«. Львівський »Шлях виховання й навчання« передрукував в кн. I за 1933 р. статтю проф. І. Огієнка: »Для одного народу один правопис« з ч. 5 »Рідної Мови«.

Розповсюджуйте »Рідну Мову«. »Рідна Мова« зможе корисно працювати для Українського Народу тільки тоді, коли матиме таке число передплатників, що дасть їй і матеріальну змогу нормально існувати. Без цього збільшити розмір »Рідної Мови«, про що нас зо всіх боків просять, ніяк не можемо. Ось тому сердечно просимо всіх Прихильників та Передплатників »Рідної Мови« не пошкодувати свого часу й труду і приєднати нам декількох нових передплатників. Додамо до цього числа »Рідної Мови« чеком просимо наших Читачів доповнити передплату до розміру річної, або передати чек особі, що стане передплатником нашого журналу. — Подбаймо самі про матеріальний ґрунт для »Рідної Мови«!

Нові Передплатники, коли того хотять, одержують »Рідну Мову« від 1-го числа.

Поновлення передплати. Просимо заздалегідь

поновляти передплату, щоби не було перерви в одержанні журналу; хто не поновить передплати, тому чергового числа »Рідної Мови« не вишлемо. Чвертьрічних передплатників просимо — коли можна — присилати піврічну передплату, бо чвертьрічна дуже морочлива для адміністрації. Хто посилає передплату малими ратаами, просимо додавати поштове, бо йнакше платимо ми.

На запитання до Редакції чи Адміністрації відповідаємо тільки тоді, коли додано потрібного поштового значка.

»Рідну Мову« за минулі місяці пошта не приймає на гуртову оплату, а тому ми змушені посыкати її з печаткою: »Egzemplarz okazowy bezpłatny«. Хто хотів би мати ці числа без такої печатки, мусить прислати поштове по 5 гр. на число.

Передплата на »Рідну Мову« за границею: у Чехословаччині передплачувати »Рідну Мову« можна в інж. Ф. Гай-Гаєвського (Poděbrady-Lázně, ul. Panská 91); у Канаді — в A. Gregorovich, Andrew, Alberta, Canada; в Румунії — Dm. Herodot, Bucureşti IV, Strada Delea-Veche, 45; у Бельгії — Ing. G. Jakovlivi, Iambes-Namur, rue de Dave 61 або його C. Ch. Post, 234465.

»Рідна Мова« в Чехословаччині. Передплату на »Рідну Мову« (35 чк річно) в Чехословаччині можна надавати також у кожнім поштовім уряді. Купіть чистий šekový vplatní lístek і додишіть на нім: Nr. 89.600, Pocztowa Kasa Oszczędności, Warszawa. Dla Nr. 27.110, »Ridna Mowa«, czasopismo, Warszawa. A Nr. Varshawskoї »Поштової Каси Ощадності« та-кий: Австрія — 79.500, Бельгія — 244.200, Чехословаччина — 89.600, Данія — 14.972, Франція — 60.012, Голландія — 145.510, Югославія — 65.049, Лотва — 4.030, Німеччина — 11.000, Швейцарія — III/6.500, Швеція — 4.312, Італія — 1/10.110.

Як висилати передплату за границі. Передплату на »Рідну Мову« за границею можна надавати в кожнім поштовім уряді. Купіть чистий kontový blyanek і додишіть на нім: »Nr. Pocztowa Kasa Oszczędności, Warszawa. Dla Nr. 27.110, »Ridna Mowa«, czasopismo, Warszawa.« А Nr. Varshawskoї »Поштової Каси Ощадності« та-кий: Австрія — 79.500, Бельгія — 244.200, Чехословаччина — 89.600, Данія — 14.972, Франція — 60.012, Голландія — 145.510, Югославія — 65.049, Лотва — 4.030, Німеччина — 11.000, Швейцарія — III/6.500, Швеція — 4.312, Італія — 1/10.110.

Під час літніх ферій »Рідна Мова« буде виходити без перерви. Тільки ч. 9 появиться хіба з кількаденним запізненням.

Вилправлення. На ст. 110 останній рядок долі вилправити так: (арх. plet' — тепер кольор тіла, цера, як і польське rłec) pohlavi.

ЗМІСТ 7-го ЧИСЛА »РІДНОЇ МОВИ«: Редакція: Наші завдання. Г. Глынський: Закінчення - о в. в давальнім однини в українській мові. І. Огієнко: »Дощенту«, історично-етимологічний нарис. Ів. Коровицький: Скорочення в нашій літературній мові. А. Чайковський: Чи нашим правникам потрібне знання української мови? І. О.: Адам Антоній Кринський. Дід Огії: Граматика малої Лесі: IX. Зміна o, e на i. — Життя слів, семасіологічні нариси. Для одного народу один правопис. До всіх наших часописів. Україніст, Ф. Коковський, О. Кисілевська, В. Шевчук, Д. Онищук, М. Негребецький, о. О. Годунько, П. Ковалчук: Говори української мови. Чистота й правильність української мови, відповідь на запитання наших Читачів. Ю. Яковлів: Бібліографія нових праць для вивчення української мови. Від Редакції й Адміністрації. — Адреса »Рідної Мови«: Warszawa, ul. Stalowa 25 т. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·50; за границею річно 1 ам. дол. Комто чекове Р. К. О. ч. 27. 110. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1. числа.